

Оксана НІКІШИНА,
д-р екон. наук, старший науковий співробітник,
завідувачка відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», Україна
ORCID 0000-0002-7172-3551

ksenkych@gmail.com

Оксана ЗЕРКІНА,
канд. екон. наук, доцент, доцентка кафедри економіки
і міжнародних економічних відносин
Міжнародний гуманітарний університет, Україна
ORCID: 0000-0002-2500-3959
oksana_27@i.ua

СЕЛЕКТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРНИХ РИНКІВ ЯК СКЛАДОВА АДАПТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. Запропоновано методологічний підхід до селективного регулювання товарних ринків, що передбачає цілеспрямований вплив на пріоритетні сектори або «розриви» потоків між секторами й ринками системи за допомогою адаптивних регуляторних механізмів. Наголошено на циклічності процесу селективного регулювання та виділено його головні етапи з акцентом на моніторинг регуляторних заходів. Встановлено дотичність методології селективного регулювання товарних ринків та європейської практики Better Regulation.

Ключові слова: селективне регулювання, товарні ринки, сектори, «розриви» потоків, адаптивні механізми.

Актуальність. В умовах нестабільності традиційні методи та інструменти управління ринковою економікою є неефективними. Непрогнозовані зміни в зовнішньому середовищі спонукають до розробки нових механізмів регулювання товарних ринків на основі селективного та адаптивного підходів. Актуальність селективного регулювання (далі – *СР*) підвищується в періоди структурних трансформацій, модернізації та відродження, що характеризуються обмеженістю ресурсів, передусім фінансових.

Постановка завдання. Існуючі вітчизняні дослідження передбачають застосування селективного підходу, передусім, у промисловості, інвестиційній та банківській сферах. Більшість науковців визначає характер селективної політики як мікроекономічний та вертикальний. На думку Л.А. Квятковської, в селективній політиці чіткіше виявляється регулююча та управлінська діяльність держави, що визначає пріоритетні напрями розвитку певного регіону, сектору економіки, суб'єктів господарювання [1]. Метою дослідження є визначення головних методологічних положень *СР* товарних ринків як складової адаптивного менеджменту в сучасних умовах нестабільності.

Результати дослідження. Для інтерпретації категорії «*СР* товарних ринків» використаємо відтворювальний підхід, що фокусує увагу на впливі держави на процеси відтворення у системах суміжних ринків. Врахувавши сутність і цільові орієнтири *СР* у ринковій площині, запропоновано авторське визначення категорії «*селективне регулювання розвитку товарних ринків*», а саме: цілеспрямований вплив держави на певні сектори («точки зростання») ринків або «розриви» товарно-фінансових потоків для забезпечення відтворювального розвитку систем суміжних ринків та реалізації стратегічних пріоритетів сталого розвитку держави й суспільства [2, с. 13].

Головна ідея авторської концепції селективного регулювання товарних ринків полягає в тому, що поетапне впровадження механізмів і заходів *СР*, цілеспрямовано зорієнтованих, з одного боку, на стимулювання продукування доданої вартості товарів у ресурсотворювальних (передусім, переробних) секторах суміжних товарних ринків, з іншого, на зменшення (нівелювання) «розривів» товарно-фінансових потоків між

суміжними секторами і ринками, дозволить забезпечити стійкість функціонування й розвитку товарних ринків і національної економіки загалом в умовах нестабільності [2, с. 18]. Ця концепція синтезує в єдину методологічну площину два об'єкти селективного регулювання розвитку товарних ринків (рисунк). Ці об'єкти розрізняються за природою, завданнями, механізмами СР, глибиною впливу на ринки та очікуваними ефектами.

Напрями / ефекти	Об'єкти селективного регулювання	
	<i>I. «Розриви» товарних потоків між секторами й ринками системи</i>	<i>II. Пріоритетні сектори системи суміжних ринків («точки зростання»)</i>
Завдання	Забезпечення безперервності відтворювального процесу, збалансованості товарно-фінансових потоків у системі	Оптимізація ринкової доданої вартості товарів у системі суміжних ринків, ефективне використання її ресурсного потенціалу
Механізми селективного регулювання	Адміністративні, організаційні, фінансово-економічні, інформаційні, інституційні	Інституціонально-економічні, організаційно-економічні, моніторингові; комплексні
Ступінь впливу на ринки	Стабілізуючий	Формуючий
Очікувані ефекти селективного впливу	Розширене відтворення ресурсів у секторах товарних ринків, узгодження інтересів суб'єктів різних секторів, більш об'єктивний міжсекторний перерозподіл доданої вартості	Виробничий, соціальний (створення нових робочих місць), відтворювальний (приріст ринкової доданої вартості), податковий (зростання податкових надходжень і соціальних виплат)

Рисунок – Відмінні риси об'єктів селективного регулювання товарних ринків

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

Вагомою складовою методологічного базису СР товарних ринків є *принципи* регулювання. Авторами на основі синтезу трьох теорій (економічної стійкості, відтворення ресурсів та сталого розвитку) розроблено систему принципів селективного регулювання товарних ринків із виділенням груп загальних принципів (доцільність, системність і послідовність, адекватність, передбачуваність, об'єктивність і точність, прозорість), стійкісних (превентивність, альтернативність, оперативність, адаптивність, гнучкість і маневреність, динамічність), відтворювальних (цілеспрямованість, раціональність співвідношення методів регулювання, відтворювальна пропорційність, ефективність, зворотного зв'язку), та принципів сталого розвитку (мінімізація втрат, циклічність процесів відтворення, ринкова інклюзія), що взаємопов'язані між собою та мають спільну відтворювальну основу [3].

Процес селективного регулювання функціонування та розвитку ринкових систем має циклічний характер і включає 6 етапів [2, с.57]:

- 1) визначення мети, завдань і напрямів СР в умовах нестабільності;
- 2) оцінювання тенденцій розвитку систем суміжних ринків;
- 3) встановлення за результатами оцінювання об'єктів СР – «розривів» товарно-фінансових потоків і пріоритетних секторів ринку («точок зростання»);
- 4) обґрунтування механізмів, заходів і інструментів СР ринків;
- 5) оцінювання ефективності регуляторних механізмів і заходів;
- 6) прогнозування параметрів потокових процесів у ринкових системах.

На кожному етапі доцільно здійснювати *моніторинг* регуляторних заходів держави, тобто постійне відстеження глибини селективного впливу на стан і тенденції розвитку систем суміжних товарних ринків з метою визначення результативності такого впливу (стабілізуючої дії) для суб'єктів різних ринкових секторів, населення та держави. У випадку відхилення від заданих цільових орієнтирів, дестабілізуючої дії або нульового ефекту держава здійснює коригування механізмів і заходів селективного регулювання, які

через певний часовий період знову піддає моніторингу й оцінці. Так реалізується принцип зворотного зв'язку, який передбачає досягнення позитивної зворотної реакції товарних ринків на механізми й заходи ЄС в умовах нестабільності. Взаємодія державних органів влади з інституціями ринків, суспільства, громад та ін. стейкхолдерів визначаються закономірностями адаптивної поведінки систем та адаптивного менеджменту.

Складні системи, у т.ч. ринкові, мають *адаптивний цикл* розвитку, в межах якого чергуються повільні та поступові етапи росту й накопичення, а також коротші періоди реорганізації, які створюють можливості для інновацій. Втручання на різних етапах адаптивного циклу може мати різні наслідки для розвитку системи. Тому іноземні учені Л. Гундерсон, К. Холлінг і С. Лайт стверджують, що існує певне «вікно можливостей» для реагування – період у межах адаптивного циклу, протягом якого ефективність цілеспрямованого впливу буде найвищою [4]. Відтак, для розробки механізмів і заходів селективного регулювання, зорієнтованих на підвищення стійкості товарного ринку, необхідно встановити етап його адаптивного циклу, що забезпечить найвищу ефективність заходів саме у визначений період часу.

Завдання впровадження адаптивного менеджменту в державному управлінні актуалізується в умовах нестабільності. Так, в Індустрії 5.0 наголошено, що процеси прийняття рішень у державному секторі не синхронізовані зі швидкістю, невизначеністю та імперативом трансформацій. Як наслідок, виникають нові вимоги до уряду, серед яких – покращена здатність швидко реагувати на мінливі обставини. В ЄС передбачено використання нових інструментів «кращого регулювання», зокрема, адаптивного регулювання, орієнтованого не лише на прогнозування тенденцій розвитку економіки, а й на «проактивне формування майбутнього» [5].

Забезпечення стійкості функціонування українських товарних ринків у воєнний і повоєнний періоди передбачає застосування механізмів і заходів селективного регулювання, яке має адаптивну природу, оскільки враховує певні системні обмеження (наприклад, товарні й територіальні обмеження), стан релевантного ринку в певний часовий період, складний вплив сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників та безпекових ризиків. Селективне регулювання товарних ринків є інструментом адаптивного менеджменту, в основі якого повинна бути багатоаспектна процедура оцінювання – як стану певного товарного ринку, так і впливу на нього регуляторних механізмів і заходів, у т.ч. інституційних.

Слід підкреслити певну дотичність методології селективного регулювання товарних ринків та європейської практики «кращого регулювання» (Better Regulation). Відмінною рисою «кращого регулювання» ЄС є його *цілеспрямованість*, тобто створення законодавства, яке досягає поставлених цілей, будучи ефективним, простим у дотриманні та з найменшим тягарем. Селективне регулювання теж є цілеспрямованим, передбачаючи цільовий вплив на певні об'єкти («точки зростання» релевантного ринку або його потокові «розриви») [6]. Це означає певну спорідненість селективного й «кращого» регулювання, можливість використання інструментів Better Regulation в управлінських технологіях на основі селективного підходу. З іншого боку, система оцінки впливу Комісії ЄС дотримується інтегрованого підходу, який оцінює економічні, соціальні та екологічні наслідки низки варіантів політики, таким чином інтегруючи стійкість у розробку політики ЄС [6].

Визначення відтворювального ефекту від впровадження селективних регуляторних заходів корелює із європейською практикою «кращого регулювання» (Better Regulation), одним із інструментів якої є оцінка впливу державного втручання в аспектах досягнення цілей, економічної ефективності та пропорційності фактичних витрат вигодам, відповідності поточним і новим потребам, а також отримання доданої цінності для ЄС. Критерієм для оцінки змін ситуації внаслідок втручання є додана вартість ЄС. Процедура має дати оцінку

доданої вартості ЄС для окремих осіб і підприємств, у відповідних випадках – для різних територій (сільських, міських, транскордонних, віддалених регіонів) [6].

Висновки. Запропоновано методологічний підхід до селективного регулювання, що передбачає подвійний цілеспрямований вплив на пріоритетні сектори або «розриви» товарних потоків між секторами й ринками системи за допомогою адаптивних механізмів, що дозволяє забезпечити стійкість функціонування товарних ринків в умовах нестабільності. На основі синтезу різних теорій розроблено систему принципів СР товарних ринків, що об'єднала групи взаємопов'язаних загальних, стійкісних, відтворювальних принципів та принципів збалансованого розвитку. Наголошено на циклічності процесу селективного регулювання функціонування та розвитку ринкових систем та виділено його головні етапи з акцентом на моніторинг регуляторних заходів держави. Показано, що селективне регулювання товарних ринків є інструментом адаптивного менеджменту. Встановлено дотичність методології селективного регулювання товарних ринків та європейської практики Better Regulation.

Список використаних джерел

1. Квятковська Л.А. Структурні елементи формування державної інвестиційної політики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 17 (1). С.46-50.
2. Буркинський Б.В., Нікішина О.В., Тараканов М.Л., Зеркіна О.О. Селективне регулювання систем товарних ринків в умовах нестабільності: наук. доп. Одеса: ДУ «ІПЕЕД НАН України», 2022. 113 с. <https://doi.org/10.31520/978-966-02-9956-6>
3. Nikishyna, O.V., Zerkina O.O., Chebotarova N. Y. System of principles for selective regulation of commodity markets in conditions of instability. *Economic Innovations: Odesa IMEEP NAS Ukraine*, 2023. Vol. 25. № 1 (86). С.112-125. [https://doi.org/10.31520/ei.2023.25.1\(86\).112-125](https://doi.org/10.31520/ei.2023.25.1(86).112-125).
4. Gunderson L.H., Yjilling C.S., Light S.S. Barriers and Bridges to the Renewal of Ecosystems and Institutions. New York: Columbia University, Press, 1995. 593p.
5. Industry 5.0 A Transformative Vision for Europe. ESIR Polycy Brief №3. European Commission. Luxembourg: Publications Office of European Union, 2022. 30 p.
6. Better Regulation Guidelines. Commission Staff Working Document. November, 2021. 43 p. URL: <https://ial-online.org/better-regulation-guidelines-european-commission-november-2021/>

Oksana NIKISHYNA,

Dr. Econ. Sciences, Senior Researcher,
Head of Department of Market Mechanisms and Structures
State Institution «Institute of Market and Economic&Ecological Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine», Ukraine

Oksana ZERKINA

Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Department of Economics and international economic relations,
International University for the Humanities, Ukraine

**SELECTIVE REGULATION OF COMMODITY MARKETS AS A COMPONENT
OF ADAPTIVE MANAGEMENT IN CONDITIONS OF INSTABILITY**

Abstract. A methodological approach to the selective regulation of commodity markets is proposed, which involves targeted impact on priority sectors or "gaps" in flows between sectors and markets of the system with the help of adaptive regulatory mechanisms. The cyclical nature of the process of selective regulation is emphasized and its main stages are highlighted with an emphasis on the monitoring of regulatory measures. The relevance of the methodology of selective regulation of commodity markets and the European practice of Better Regulation has been established.

Keywords: selective regulation, product markets, sectors, "gaps" flows, adaptive mechanisms.